

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ ТОЛЕРАНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Об'єктивність оцінки виміру будь-якого психічного явища залежить від того, наскільки науково обґрунтованими методами вони отримані. А тому, при діагностиці індивідуально-психологічних особливостей індивіда варто чітко визначитись з діагностичними ознаками досліджуваного предмету, тобто тими, які можна безпосередньо спостерігати у поведінці, та діагностичними факторами, що є більш глибокими узагальненими ознаками, за якими розрізняються між собою ті чи інші категорії обстежуваних [1].

У відповідності з неоднозначністю ознак і проявів, що виділяються науковцями в толерантності, для її вивчення застосовуються різні методи. Зокрема, І.Мельничук та О.Кліщевська [2] поділяють їх на специфічні та неспецифічні. Специфічними вони називають методи, які направлені на виявлення установок толерантної свідомості, неспецифічними – ті, які описують універсальні характеристики особистості та міжособистісного спілкування, що, в свою чергу, виступають ознаками прояву толерантності (інтолерантності).

В даній роботі представимо результати дослідження толерантності підлітків за методикою, яка відноситься до специфічних, і дозволяє вимірювати загальний рівень толерантності та її окремі компоненти. Мова йде про тест «Індекс толерантності», розроблений групою психологів центру «Гратис» Г.Солдатовою, О.Кравцовою, О.Хухлаєвим та Л.Шайгеровою [3]. Стимульним матеріалом методики є твердження, що відображають як загальне ставлення особистості до оточуючого світу та людей, так і соціальні установки в різних сферах взаємодії, де виявляється людська толерантність/інтолерантність. Зокрема, змістом методики є визначення установок людини до окремих соціальних груп (меншин, психічно хворих, злиднів), комунікативних установок (повага до думки опонентів, готовність до конструктивного вирішення конфліктів та продуктивного співробітництва), етнічної толерантності (ставлення до інших рас, етнічних груп, оцінка культурної дистанції). Таким чином, етнічна толерантність, соціальна толерантність і толерантність як риса особистості складають показник загальної толерантності. Індивідуальна та групова оцінка результатів здійснюється за трьома рівнями: високим (100-132 бали), середнім (61-99 балів) та низьким (22-60 балів).

Представлене дослідження є результатом опитування підлітків трьох шкіл міста Києва (гімназії НПУ імені М.Драгоманова, СШ №15 та СШ №126). Всього в експерименті взяли участь 165 учнів 7-8 класів віком 13-15 років.

Середні показники виділених в методиці аспектів толерантності представлено на діаграмі (рис. 1).

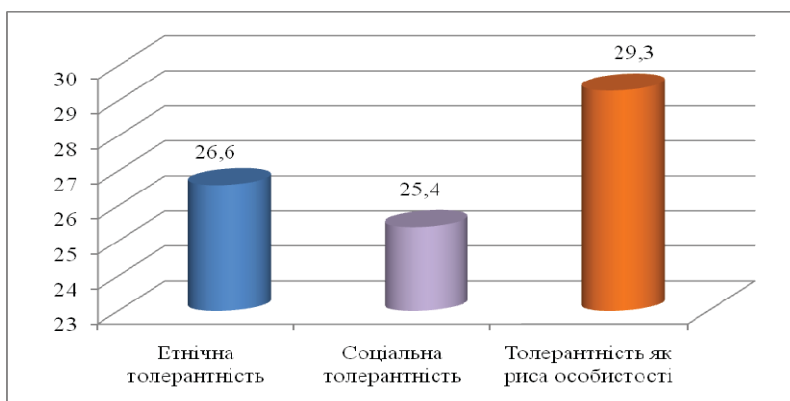

Рис. 1. Розподіл показників толерантності серед старших підлітків.

На діаграмі видно, що найменш вираженою є соціальна толерантність (25,4 бали), друге місце посідає етнічна толерантність (26,6 балів), найвищі показники – толерантності як риси особистості (середній бал – 29,3). Тобто найбільшу нетерпимість підлітки схильні виявляти до таких соціальних груп, як бродяги, убогі, психічно хворі, приїжджі. Неприязнь до такого контингенту людей може бути пояснена тим, що у суспільстві така неприхильність активно культивується, також соціальних програм, спрямованих на захист подібних верств населення замало і пропагуються вони не так активно, як більш прибуткові споживацькі проекти. І особливо це стосується великих міст. При цьому етнічні та расові відмінності викликають меншу неприязнь підлітків, що знову ж такі відбиває загальний стан суспільних тенденцій, де позиція етнічної толерантності більш чітка і визначена, та представлена на рівні виховних засад як дошкільної, так і шкільної педагогіки. Найбільш толерантними підлітки готові бути до тих, хто має іншу думку, опонентів. Вони схильні принаймні вислухати іншу точку зору, з більшою долею терпимості допускають можливість іншої думки в суперечках. Водночас, вони непримиримі до грубощів, безтактності по відношенню до себе. Все це засвідчує зв'язок толерантності з віковими ознаками: пошуком себе, ідентифікацією з собі подібними («своїми») і непримиримим ставленням до тих, хто є «чужими», незрозумілими, нецікавими або навіть «огидними» тощо.

Рівневий розподіл за шкалами і загальним показником представлений у таблиці 1, де видно, що найбільше високого рівня виявлено за шкалою толерантності як риси особистості (23,63% досліджуваних), що говорить про більшу готовність підлітків до позитивних установок у взаємодії з оточуючими, які мають іншу думку, ніж з тими, хто відноситься до іншого соціального прошарку (12,72%) чи національності (16,98%). Відповідно і низького рівня більше виявлено за показниками соціальної толерантності (29,1%) та етнічної (24,24%), ніж особистісної (19,39%). В цілому підлітки виявляють толерантність як загальну, так і інші її аспекти переважно на середньому рівні.

Середній показник загальної толерантності по вибірці в цілому також відповідає середньому рівню цієї властивості і складає 85,25 балів. Такі результати засвідчують, що для респондентів характерно поєднання як толерантних, так і інтолерантних рис. Тобто, в окремих випадках вони можуть проявляти толерантність, в інших – нетерпимість. Крім того толерантність може мати місце у ставленні до однієї категорії осіб, і не виявлятися у ставленні до інших.

Таблиця 1.
N=165

Шкали	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Етнічна толерантність	28	16,96	97	58,78	40	24,24
Соціальна толерантність	21	12,72	96	58,18	48	29,1
Толерантність як риса особистості	39	23,63	94	56,96	32	19,39
Загальна толерантність	31	18,78	95	57,58	39	23,63

Отже, можна зробити висновок, що толерантність у підлітковому віці знаходиться на стадії формування і відбиває як властивості періоду дорослішання, так і характер толерантних установок, що існують у суспільстві.

Інші характеристики толерантності підлітків, що виявляються на рівні ціннісних установок, морально-етичних переваг, поведінки тощо є предметом наших подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. М.С. Корольчук (заг.ред.), В.І. Осьодло. – К.: Ельга; Ніка-Центр, 2009. – 400с.*
2. *Мельничук И.В., Клищевская О.А. Методы диагностики толерантности. / И.В.Мельничук, О. А.Клищевская. //Електронний ресурс http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NiO/2010_1/Melnychuk_Klyshchevska.*
3. *Психодиагностика толерантности личности. Под ред. Г.У.Солдатовой, Л.А.Шайгеровой. – М.: Смысл, 2008. – 172с.*

УДК 329.733

Глушко М.П.

НАЦІОНАЛІЗМ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

В тезисах изложен анализ феномена национализма с точки зрения его роли в процессе формирования социальной самоидентификации в условиях современности; также предпринята попытка предварительного анализа как индивидуального, так и социально-группового измерения этого процесса.

На початку ХХІ століття явище націоналізму, незважаючи на досить тривалу нівеляцію на пострадянському просторі, знову набуває актуального звучання. До певної міри це пов'язано з посиленням уваги до даного феномену з боку соціально-філософської думки Заходу. Разом з тим, більш вдумливому аналізу сучасних вимірів націоналізму сприяють і доволі неоднозначні наслідки дешо надмірного захоплення глобалізаційними процесами та тенденціями, слідування вимогам котрих далеко не завжди спричиняє позитивні соціальні наслідки.

Варто зважити, що історичний досвід різних країн дійсно засвідчує досить неоднозначні прояви націоналістичних настроїв, які трансформувалися у такі ідеологічні конструкції як, наприклад, шовінізм, фашизм або соціал-націоналізм. Подібні негативні приклади сприяють закріпленню на рівні масової свідомості уявлення про націоналізм саме у контексті подібного синонімічного ряду. Однак, таке бачення сутнісних проявів націоналізму як ідеологічного феномену не є повним і вимагає, на наш погляд, більш вдумливого, уважного аналізу.

Націоналізм як соціокультурний феномен в найзагальнішому сенсі являє собою соціально-психологічне явище, властиве більшості людських суспільств у різні періоди їх історичного розвитку. Вважається, що становлення націоналізму, як якісно нового рівня розвитку соціуму, відбулося у Європі у ХVІІІ ст. у процесі формування системи національних держав. Разом з тим, сучасний націоналізм має вже досить розгалужену структуру, яка проявляє себе не лише на рівні етнічному чи політичному, але і історичному та психологічному. Причому, у якості політичного та психологічного феноменів націоналізм сформувався порівняно недавно.

У такий спосіб, питання щодо сутності націй та націоналізму по сьогоднішній день залишається досить дискусійним. Прибічники примордіалістського (лат. *primordialis* – вихідний, початковий) підходу вважають, що націоналізм має стародавнє коріння і був властивий суспільствам від моменту їх етнічного формування, тоді як модерністи, навпаки, наполягають на тому, що націоналізм є продуктом індустріального суспільства. Обидва підходи до певної міри відображають лише окремі аспекти такого явища як націоналізм і поодиночі не дозволяють сформувати цілісного уявлення. Адже якщо розглядати націоналізм у тандемі з етнічністю або з політичною свідомістю суспільства, дійсно варто визнати амбівалентність даного явища та недостатність окремих концепцій для осмислення його сутності.

Оцінюючи роль націоналізму у контексті розвитку національних держав більшість дослідників відзначають його інтеграційний та мобілізаційний потенціали. Вважається, що відчутну роль у цьому процесі відіграють еліти. Як відзначає Д. Конверсі, впритул до ХХ ст. концепція національного будівництва означала очолюваний елітами той чи інший проект укріплення державності [6]. Такий підхід вкотре засвідчує, що етнічні виміри націоналізму вже не вважаються сьогодні привілейованим критерієм у визначенні його сутнісних рис.

Сьогодні принцип національного самовизначення став одним із основоположних принципів легітимізації державної влади. З точки зору англійського дослідника Л. Актона нація «створює себе» актом національного самовизначення. При цьому необхідною умовою «формування колективної волі» є національна єдність [1, 40]. Про «принцип народного самовизначення» пише і Е. Хобсбаум, який посилається на французьку декларацію 1795 року, згідно з якою кожен народ є незалежним та суверенним.